

Михайло Гуць

НЕВТОМНИЙ ДОСЛІДНИК І ПРОПАГАНДИСТ ПІСЕННИХ ТА КНИЖНИХ БАГАТСТВ УКРАЇНИ

(До 70-річчя від дня народження Федора Погребенника)

Не так багато серед українських учених є таких, які б так продуктивно і з такою любов'ю та завзяттям працювали для блага свого народу, як Ф. Погребенник, що належить у наш час до найвизначніших знавців і популяризаторів духовних скарбів рідного народу і який давно став лауреатом найвищої в Україні нагороди для діячів науки й культури – Державної премії ім. Тараса Шевченка. Його численні праці в царині української науки, культури й освіти знані не лише в Україні, а й далеко за межами її. Він відшукує чисте золото знань і ділиться ними з широкими колами громадськості. А його знамениті щотижневі радіопередачі про пісенні скарби нашого народу лунають майже у кожній українській хаті, несучи із собою світло в хвилини радості чи смутку й горя, на які, на жаль, така щедра наша багатостраждальна Україна. Але ми повинні знати її історію та культуру, які б вони не були. До цього й закликає нас вчений, який глибоко розуміє, що пісня – душа народу, наша національна святиня, що вона, за образним висловом болгарського поета Івана Давидкова, – “могутні крила, що несуть у вічність”. “Пісня, – зізнається Ф. Погребенник у передньому слові до книжки “Наша дума, наша пісня”, – була моєю першою школою, моїм найвищим критерієм добра і краси”. А сама книжка, як твердить автор, “народилася з великої любові до народної пісні, яку я увібрав з молоком матері, виніс з-під батьківської стріхи. Понад півстоліття йду з нею – вірною помічницею, широю розрадницею – по дорозі життя”. Такі справедливі і щирі думки Ф. Погребенника діамантами розсіпані по його друкованих працях і в усних висловлюваннях. “Наша пісня, наша дума, – наголошує він у згаданій книжці, – невичерпна криниця чистої життєдайної мудрості народу, його духовної краси. Треба тільки нам постійно дбати, щоб вона завжди була ключем, щоб ніякі рок-метали не захаращували її глибинних народних джерел”. Так, Ф. Погребенник живе з піснею. Він її плає. Він її досліджує, проникаючи в глибинність її ества. Ще наведемо влучні думки дослідника про пісню, що облетіла весь світ, – “Чуєш, брате мій” (“Журавлі”), слова якої належать Богдану Лепкому: “Здається, й кам'яне серце здригнеться, коли почує цю пісню. Стільки в ній невимовного болю, бездонного жалю, глибокого відчаю...”

Уродженець села, що розкинулось на межі Покуття і Гуцульщини, одним кінцем сягає галицьких Карпат, а другим – Буковини, він замолоду увібрав у своє серце багату і самобутню культуру краю, його звичаї і традиції. Саме рідному селу Погребенник присвятив етнографічний фотоальбом “Рожнів: історія, документи, фотографії”, фрагменти з якого виставлялися у Будинку вчителя. Село багате не тільки на народні мистецькі скарби. Воно залишило слід в історії опришківського руху, національно-визвольних змагань (десятки його жителів поповнили лави Українських січових стрільців, Української повстанської армії), вписали свою сторінку в мистецьке життя краю і України в цілому (народна артистка України, лауреат Державної премії України ім. Т. Шевченка Марія Стеф'юк, заслужений артист України, соліст хору ім. Г. Верьовки Василь Ватаманюк, артистка Молодіжного театру С. Ватаманюк та ін.).

Молодший від Ф. Погребенника, я товаришував із ним у студентські роки (ми навчалися разом в Чернівецькому університеті, який нині названий іменем Юрія Федьковича), згодом тривалий час працювали в Національній академії наук України, співали в одній хоровій капелі. Пізніше,

коли я змушений був тривалий час заробляти на прожиття редакторською роботою, мені пощастило редагувати його унікальну документальну книгу-альбом “Василь Стефаник. Життя і творчість в ілюстраціях, документах і матеріалах” (видавництво “Радянська школа”). На ряд публікацій вченого я відгукувався в пресі.

Вже в студентські роки Ф. Погребенник виявляв зацікавлення до наукової роботи, його вабили старі періодичні видання, хоч тоді їх неохоче видавали студентам навіть в університетських бібліотеках. Він ознайомився з матеріалами літературно-меморіальних і краєзнавчих музеїв у Чернівцях (а деякий час за сумісництвом працював науковим співробітником музею Ю. Федьковича), в Снятині, Русові, Коломиї. Тож не дивно, що в нього замолоду пробудився інтерес до архівних джерел, прокинувся потяг до наукових пошуків. Розвинулася ця жилка в аспірантські роки, коли Ф. Погребенник працював над дослідженням творчості Осипа Маковея (до речі, значна частина його діяльності припадає на чернівецький період життя письменника). Пригадую сповненого творчих поривів аспіранта, який подавав великі надії як молодий дослідник і викладач вузу (читав студентам лекції про О. Маковея, літературний процес на Буковині, виступав в обласній та республіканській пресі). Здавалося, місце праці аспірантові, який вчасно закінчив дисертацію, написав на її основі монографію, забезпечене – і саме в університеті, на кафедрі, аспірантом якої він був. Але не так склалося. Як відгук на його статтю про Сидора Воробкевича, письменника і композитора, до того часу належно не оціненого, університетські “блюстителі” тодішньої ідеології надіслали в обком партії особливого секретного листа (донос), що завдав багато лиха, клопотів і переживань молодому вченому. Питання розглядалося в обкомі партії, а також на кафедрі історії української літератури в університеті. Призначення на роботу Ф. Погребенник не отримав, довелося йти працювати в обласний краєзнавчий музей, а потім і ту посаду, яку він займав, скоротили...

Та світ не без добрих людей, перспективного науковця узяли під свій захист вчені з Інституту літератури, зокрема член-кореспондент АН України шевченкознавець Є. Кирилук, друг академіка М. Рильського, завідуючий відділом української класичної літератури професор О. Засенко, який запропонував йому місце наукового співробітника. О. Засенкові, авторові на той час новаторських, майстерно написаних з певними відступами від дослідницьких шаблонів, нарисів про західноукраїнських письменників, особливо імпонувало те, як глибоко і всебічно знає Ф. Погребенник літературу, фольклор, мистецтво, природу та історію громадсько-політичного життя Західної України. Залишивши дружину й сина в Чернівцях, де в гуртожитку він займав кімнату, Ф. Погребенник приїхав до Києва, витримав конкурс на заміщення посад і став науковим співробітником академічного Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. І ось уже сорок років стоїть він на варті нашого слова, нашої культури, як один з особливо активних, ініціативних і кваліфікованих дослідників, заслуги якого відзначені найпрестижнішою державною Шевченківською премією, а також літературними преміями братів Лепких та Дмитра Загула.

Наукова діяльність Ф. Погребенника – багатопланова і різностороння. Вона базується на багатій документальній основі, вбирає в себе розмаїті джерельні матеріали, зокрема рукописні. Вона сильна не лише історико-літературною фактографічною стороною, а й виваженими узагальненнями і висновками теоретичного характеру. Звичайно, час і обставини в тих чи інших випадках іноді досить негативно позначилися на окремих судженнях автора: скажімо у ранній монографії про О. Маковея є на сьогодні вже застарілі оцінки окремих творів письменника, необґрунтовані (з сучасного погляду), наприклад, із збірки віршів “Подорож до Києва”, що, власне, була під забороною, не передруковувалася. Але слід врахувати, що

Родина Строїчів-Погребенників. Справа наліво: М. Строїч — учасник Першої світової війни, його дружина Є. Строїч, їх син Іван (розстріляний гестапо), Марія Погребенник (з сином Федором на руках), Петро Погребенник (учасник війни). В центрі стоять сестри М. Строїча. Фото 1929 року.

працювати в Інституті літератури ім. Т. Шевченка за тих часів було нелегко. І все ж таки справжні вчені старшого і молодшого поколінь, серед них і Ф. Погребенник, виконували тут велику і плідну роботу, що в своїх кращих виявах і сьогодні має наукову цінність.

Творчість вченого різнобічна: історія української літератури — він є одним з співавторів трьох видань — восьмитомної, двотомної і одностомної “Історії української літератури”, де йому належать розділи про творчість ряду письменників-класиків, кількох сотень статей, розвідок і публікацій про спадщину І. Франка, М. Коцюбинського, Г. Хоткевича, О. Кобилянської, В. Стефаника (дві монографічні праці), Леся Мартовича, М. Черемшини, письменників діаспори (Галину Журбу, В. Короліва-Старого, І. Боднарчука, В. Леонтовича тощо).

За роки незалежності України Ф. Погребенник здійснив важливі публікації творів Івана Франка, що не могли бути надруковані в п’ятдесяти-томному зібранні його творів з цензурних міркувань (“Встане слава мати Україна”, 1996); вірші поета-емігранта Петра Касянчука (“І вільна встане Україна”, 1997); зібрання творів Б. Лепкого у двох томах, підготовлене разом із сином, професором В. Погребенником, споряджене історико-літературним нарисом про письменника, докладними коментарями.

Загалом як у минулому, так і нині дослідження питань історії української літератури у творчій практиці вченого супроводжується паралельним вивченням архівних джерел, з науковою їх публікацією. Поєднання двох аспектів — вивчення і оприлюднення скарбів рідного письменства і культури є однією з найхарактерніших рис діяльності Погребенника. Тим самим він допомагає як дослідникам, так і широким колам читачів збагнути особливості розвитку українського художнього слова кінця ХІХ — початку ХХ ст. З цього погляду праці вченого про І. Франка, В. Стефаника, видані ним антології одного твору (“Каменярі. Мовами народів світу” (1983), “Народе мій. Пролог до поеми “Мойсей”. Мовами народів світу”, (1989) мають особливе значення для нашої культури.

Як дослідник і публікатор літературно-художньої і наукової спадщини Г. Хоткевича, Ф. Погребенник уперше оприлюднив мемуари Гната Хоткевича про розвиток народного театру на Слобожанщині та на Гуцульщині. Спогади письменника “Воспоминания о моих встречах со слепыми” є одним з важливих джерельних документів, що розкривають подвижницьку працю мандрівних музикантів – кобзарів і лірників, а “Спогади з театральної діяльності” оживляють життя і діяльність робітничого театру в Харкові і Гуцульського театру в Галичині на початку ХХ століття. Таким чином, праця літератора стає корисною для вивчення історії театру.

Значну частину доробку ювіляра складають дослідження і збірники з історії літературної критики, бібліографії, журналістики. Його увагу привертала естетичні концепції Миколи Сумцова, М. Вороного, Івана Труша, М. Мочульського, Л. Турбацького та ін., розвідки про яких вмістив він у “Історії української літературної критики” (Київ, 1988). До цього циклу робіт належать і хрестоматії “Василь Стефаник в критиці та спогадах” (1970), “Ольга Кобилянська в критиці та спогадах” (1963). Праці в галузі бібліографії (назвемо тут покажчик у п’яти зошитах “Українські письменники”, що його видає Національна парламентська бібліотека), журналістики (статті та дослідження у періодичній пресі, в “Літературознавчому словнику-довіднику”) мають культурологічний характер, вводять у духовний світ сучасників багато раніше заборонених явищ і фактів, дають їм наукове осмислення.

Окремою гранню обдаровання Погребенника є його студії з галузі фольклористики. Поринувши у світ народної пісні ще в молоді роки, пройшовши сільську школу співу “на вулиці”, на вечорницях, на толоках, згодом почав співати у шкільних хорах (1948 року вже виступав і як соліст), а в студентські роки був старостою університетського хору, яким керував композитор С. Сабадаш (автор пісні “Марічка”), Ф. Погребенник і сьогодні співає у хоровій капелі НАН України як хорист і соліст. У його репертуарі пісні історичні, стрілецькі, романси. Виступаючи в радіопрограмі “Шануймося, друзі” з оповідями про історію забутих, раніше заборонених пісень, не втримується, щоб своїм баритонем не проспівати ту чи ту пісню. Ці передачі складають уже цілу музичну фонотеку, яка, безумовно, заслуговує на видання у формі окремих касет, які сьогодні дуже потрібні шкільній молоді та аматорам народного співу загалом.

Видані окремими книжками “Наша дума, наша пісня” (1991), “Українські пісні-гімни” (1992), “Чуєш, брате мій”. Пісні братів Лепких” (1997), як і численні радіопередачі, присвячені українській пісні, збагачують нашу культуру, допомагають нашому національному відродженню. В ефір тільки за минулий рік пішло близько 50 пісень, зміст і мистецька форма, історія виникнення і розповсюдження яких науково висвітлено і прокоментовано Ф. Погребенником.

У доробку літератора є сценарії телефільмів для школи (“Земля” О. Кобилянської, збірка І. Франка “З вершин і низин”, “Intermezzo” М. Коцюбинського), важливий документально-художній серіал “Роде наш красний” (про роди Антоновичів, Лепких, Барвінських). За сценарієм Ф. Погребенника (у співавторстві) знято фільм про Гната Хоткевича, який був показаний на екранах України.

Окремо варто сказати ще про одне зацікавлення вченого: потяг до колекціонування пам’яток нашої культури. Крім матеріалів з рідного села, вчений зібрав чимало пам’яток історико-культурного та етнографічного характеру, що стосуються Галичини і Буковини: поштові картки кінця ХІХ – початку ХХ ст. (краєвиди Карпат, архітектурні споруди, національні типи українських селян, фото учасників історичних подій, акторів театрів). Окремий розділ в його колекції займають чорно-білі та кольорові листівки, теми козаччини та народних пісень. Важливо сказати, що вони

не лежать без руху, а виставляються на вечорах, присвячених різним подіям, історичним особистостям. Чимало з них опубліковано в книзі Івана Сеньківа "Гуцульська спадщина" (Київ, 1995), що є своєрідною енциклопедією життя і творчості гуцулів. Ця надзвичайно цікава і цінна праця виїшла при активній підтримці наукового консультанта Ф. Погребенника. У ній йдеться, зокрема, про виявлення, збереження і публікацію автографів письменників, їх фотографій, поштових карток, серед них і таких, що мають раритетний характер (автографи О. Кобилянської, В. Стефаніка, М. Жука, Олександра Олеса, М. Лисенка, П. Богацького, М. Грушевського та ін.). У приватному зібранні Погребенника є кілька десятків рідкісних друкованих і рукописних збірників народних пісень, які служать одним із джерел його систематичних виступів у пресі і по радіо. Виставки, організовані на базі колекції в Державному музеї літератури, (Київ), Державному музеї книги і книгодрукування України та ін., мають добрий розголос у столиці, тим більше, що їх зміст, як правило, відбито у друкованих каталогах.

Плідним продовженням праці в галузі літератури і мистецтва є лекторій "Визначні жінки України", що існує при Київському будинку вчителя на базі Центральної педагогічної бібліотеки. На цих вечорах вчений знайомить сучасників з видатними жінками, які відіграли помітну роль в історії нашого народу, його культурі. Це такі героїчні постаті, як Ольга Басараб, Олена Степанів, Софія Галечко, письменниці Наталя Левицька-Холодна, Олена Кисілевська, Софія Парфанович, Людмила Старицька-Черняхівська, Галя Горбач, письменниця і художниця Марія Башкірцева, співачка Іванна Синенька-Іваницька та багато-багато інших. Концепція цих вечорів, наповнення їх літературно-мистецьким змістом належать Ф. Погребеннику, а також артистам, які беруть участь у вшануванні напівзабутих чи й зовсім невідомих сучасникам жінок, які мають значні заслуги у етнологічному відродженні України.

Не можна не згадати в цьому контексті виступи Погребенника на багатьох культурних заходах з нагоди відзначення ювілеїв визначних письменників, на презентаціях виставок художників, на концертах (презентація картин художника М. Мороза у Київському будинку вчителя, книжки Р. Рахманного "Роздуми про Україну", участь у проведенні вечора "Богдан Лепкий в музиці" у Національній філармонії, виступу у військових закладах на тему "Слово і зброя"), не кажемо тут про наукові конференції, симпозіуми, участь у роботі редакційних колегій (журнал "Слово і час", газета "Українська мова і література"), спеціалізованих вчених рад, що, само собою зрозуміло, є невід'ємною частиною активного творчого життя вченого.

Ф. Погребенник сьогодні є одним із найавторитетніших знавців української пісні і літератури нового часу, одним з найдовголітніших авторів журналу "Народна творчість та етнографія". Він зустрічає ювілейну дату в своєму житті із значним доробком, великим ужином, що складався протягом півстоліття його науково-творчої діяльності в сфері українознавства. Дякуючи вченому за його такий великий подвижницький труд, побажаймо йому многих літ, щастя, козацького здоров'я, здійснення заповітних мрій та успіхів в ім'я розквіту Соборної України.

м. Київ

¹ Погребенник Ф. Наша дума, наша пісня. – К., 1991. – С. 3.

² Там же.

³ Там же. – С. 4.

⁴ Там же. – С. 183.